

Kościół bez Jezusa?

Kto dziś „zabija Boga”? Jak stworzyć ruch oporu wobec zła w Kościele?
Czy Jezus chciał założyć Kościół katolicki? — s. 4-43

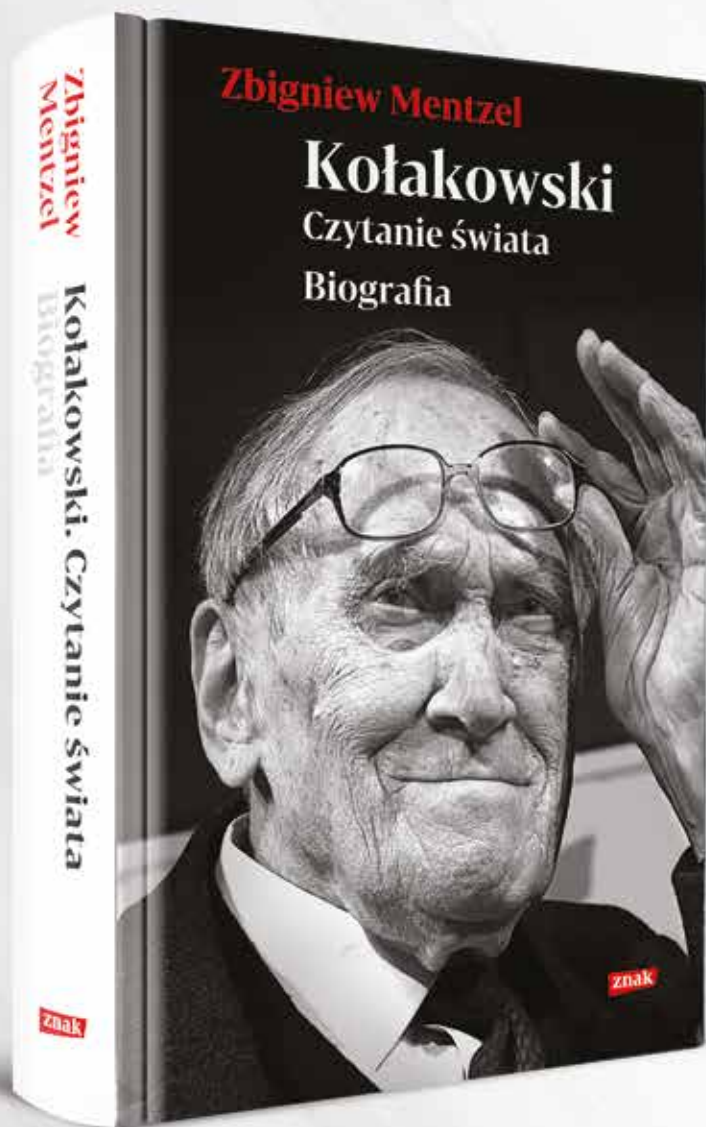
Alaksandr Łukaszenka.
Jak ojciec narodu
został dyktatorem? — s. 52

Polska neutralna
klimatycznie. Czy jesteśmy
na to gotowi? — s. 66

Romans w obozie zagłady.
Literatura popularna
wobec Holocaustu — s. 94

ZBIGNIEW MENTZEL

KOŁAKOWSKI. CZYTANIE ŚWIATA. BIOGRAFIA

PIERWSZA
BIOGRAFIA
**WYBITNEGO
MYŚLICIELA**

znak

Dominika Kozłowska

Białoruski „Sierpień”

RÓWNO PIĘĆ LAT TEMU W LISTOPADZIE 2015 R. WYDALIŚMY numer miesięcznika „Znak” poświęcony Białorusi. Poprzednie wybory prezydenckie, podobnie jak ostatnie, zostały sfalszowane. Oficjalna rekordowa frekwencja była wówczas efektem zarówno propagandowych nacisków na wyborców, jak i dorzucania głosów do urn. Liczne przykłady łamania prawa pokazały, jak daleko gotów jest posunąć się reżim, aby zachować władzę. Tamte wybory odbywały się w cieniu poważnego kryzysu gospodarczego, który pogłębiały długotrwałe letnie upały niepozwalające na normalne funkcjonowanie wielkich zakładów pracy.

Rok 2015 był pamiętny za sprawą Swietłany Aleksijewicz, która otrzymała wtedy literacką Nagrodę Nobla. W edytoriale zatytułowanym *Oddawać głos* pisałam, że zestawienie tych dwóch wydarzeń: przyznania najważniejszej literackiej nagrody autorce, która w książkach oddaje głos innym – swoim bohaterom, oraz wyborów prezydenckich, które tylko pozornie miały na celu oddanie głosu ludziom – obywatelom, jest wymowne.

Uważaliśmy wówczas, że kwestie tożsamościowe: stosunek do języka rosyjskiego i białoruskiego, do kultury Zachodu i Wschodu, wreszcie do historii i pamięci mają zasadnicze znaczenie dla rozwoju białoruskiego społeczeństwa. Potwierdza się to w tekstach Małgorzaty Nocuń i Justyny Prus z aktualnego wydania. Białoczerwono-biała historyczna flaga Białorusinów stała się najważniejszym symbolem ostatnich protestów. Szczególnie dla najmłodszego pokolenia, które nie przeżyło na własnej skórze traumy katastrofy w Czarnobylu, rozpadu ZSRR i które nie pamięta niezwyklej popularności Aleksandra Łukaszenki w latach 90. XX w., poszukiwanie własnej tożsamości odgrywa dużą rolę. Ważnym doświadczeniem ostatnich lat jest w tym kontekście również rosyjska agresja na Ukrainę. Zanika powoli nostalgia za Związkiem Radzieckim i poczucie nierozzerwalnego związku z Rosją, a młodzi mieszkańcy z sympatią spoglądają na zachodni styl życia.

W ostatnich latach dużo uwagi poświęcamy zrozumieniu procesów społecznych i politycznych, które rozgrywają się na południowych granicach Unii Europejskiej. To zrozumiałe, kryzys uchodźczy jest jednym z najważniejszych społecznych i politycznych wyzwań, jakie stają obecnie przed nami (pomijając oczywiście trwającą wciąż pandemię). Ważne jednak, abyśmy nie tracili z oczu również wyzwań, jakie przychodzą do nas ze Wschodu. Pytania o przyszłość Rosji oraz losy Ukrainy i Białorusi należą do równie istotnych. Władimir Putin stoi na czele władz w Moskwie już dwie dekady, a w ostatnich latach prowadzi konsekwentnie antyeuropejską politykę. Próbuje też utrzymać decydujący wpływ na swoich sąsiadów. Wspiera na ich terytoriach ruchy separatystyczne, a także organizuje kampanię agresji i celowej dezinformacji w Internecie. Na Białorusi polityczne, militarne i gospodarcze wpływy Rosji są jeszcze większe niż na Ukrainie i trudno dziś z przekonaniem zakładać scenariusz, w którym Mińsk staje się zupełnie niezależny od Moskwy.

Jednocześnie historia rozpadu bloku wschodniego jest świadectwem słuszności słów noblisty: „Lawina bieg od tego zmienia, / Po jakich toczy się kamieniach”. Nie wiemy, w jakim kierunku potoczą się wydarzenia na Białorusi. Z pewnością od sierpniowych wyborów prezydenckich jesteśmy świadkami przyspieszonego kształtowania się białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego i nowoczesnego białoruskiego narodu. Białorusini jednoczą się, budują sieci pomocy dla wszystkich poszkodowanych: zatrzymanych i pobitych oraz ich rodzin, ludzi zwolnionych z pracy i milicjantów, którzy odeszli ze służby. Spotykają się na podwórkach lub osiedlach i prowadzą ożywione dyskusje w mediach społecznościowych. Wiemy, że polski sierpień 1980 r. miał swój początek w narodzinach KOR-u i społecznej sieci wsparcia dla represjonowanych robotników. To doświadczenie społecznej solidarności i siły płynącej z wzajemnego wsparcia może być początkiem największych zmian. — Z

SPIS TREŚCI

58 **Drugi plan**
Wójt Lanckorony marzy
o polskiej Toskanii

66 **Polska neutralna klimatycznie?**
Wyzwanie na miarę
transformacji ustrojowej

94 **Nowe opowieści o Zagładzie**
Dlaczego Holocaust stał się
tłem ckliwych romansów?

fot. AP/East News / Jakub Ociepa / Agencja Gazeta / Jakub Włodarek/Agencja Gazeta / Klaudyna Schubert

JUSTYNA PRUS

44

Trzy światy białoruskiej rewolucji

9 sierpnia na Białorusi odbyły się wybory prezydenckie, które duża część społeczeństwa uznała za sfałszowane. Po największych w historii kraju protestach Białorusini przekonują, że ich ojczyzna nie będzie już taka jak wcześniej

ul. Tadeusza Kościuszki 37, 30-105 Kraków
tel. (12) 61 99 530, fax (12) 61 99 502
e-mail: miesiecznik@znak.com.pl
www.miesiecznik.znak.com.pl

redakcja: Mateusz Burzyk (sekretarz redakcji),
Michał Jędrzejek, Ilona Klimek, Elżbieta Kot,
Dominika Kozłowska (redaktor naczelna),
Janusz Poniewierski, Ewelina Śliwa, Agnieszka
Rzonca, Henryk Woźniakowski, Edyta Zielińska

zespół: Michał Bardel, Wojciech Bonowicz,
Halina Bortnowska, Bohdan Cywiński, Bartłomiej
Dobroczyński, Tomasz Fiatkowski, Tadeusz
Gadacz, ks. Michał Heller, Jerzy Ilg, Piotr
Kłodkowski, Maria Makuch, Janina Ochojska-
-Okofska, abp Grzegorz Ryś, Władysław
Stróżewski, Karol Tarnowski, Łukasz Tischner,
Stefan Wilkanowicz

Zmarli członkowie zespołu: Franciszek
Błajda, Antoni Gołubiew, Maria Morstin-
Górska, Leon Halban, Józefa Hennenlowa,
Wacław Hryniewicz OMI, ks. Jan Kracik, Hanna
Małewska, Maria Michałowska, Jerzy Radkowski,
Stefania Skawarczyńska, Marek Skwarnicki,
Stanisław Stomma, Stefan Świeżawski, ks. Józef
Tischner, Jerzy Turowicz, Elżbieta Wolicka, Jacek
Woźniakowski, Jerzy Zawieyski

współpraca: Andrzej Brzeziecki, Ewa Bolińska-
-Gostkowska, Iwona Boruszkowska, Marta
Duch-Dyngosz, Monika Gałka, Krzysztof
Kornas, Dobrosław Kot, Daniel Lis, Artur
Madaliński, Anna Marchewka, Anna Mateja,
Andrzej Muszyński, Małgorzata Nocuń, Urszula
Piecsek, Tomasz Ponikło, Miłosz Puczyłowski,
ks. Grzegorz Strzelczyk, Marcin Wilk, Marcin Żyła

projekt graficzny pisma:
Władysław Buchner, Rafał Buchner

automatyzacja składu:
Paweł Żeleznikowicz (Kobugi)

dyrektor artystyczny:
Władysław Buchner

łamanie: Ilona Klimek

fotoodycja: Marcin Kapica

korekta: Barbara Gąsiorowska,
Magdalena Wotoszyn

ilustracje portretowe: Patrycja Podkościelny

nakład: 1700 egz.

promocja i reklama: tel. (12) 61 99 530,
e-mail: miesiecznik@znak.com.pl

prenumerata:
e-mail: prenumerata@znak.com.pl

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

Dofinansowano ze
środków Ministra Kultury
i Dziedzictwa Narodowego
pochodzących z Funduszu
Promocji Kultury

TEMAT MIESIĄCA

6 Zabijanie Boga

Dominika Kozłowska: Jak bezdusność ludzi
Kościoła gasi naszą wiarę?

12 Marzenie o Kościele

Justyna Zorn w rozmowie
z Marią Rościszewską

18 Kościelnej maszyny nie da się naprawić

Tomasz Polak w rozmowie
z Michałem Jędrzejkiem

28 Błąd systemu

Dyskusja o książce System kościelny z udziałem:
Elżbiety Adamiak, Zbigniewa Mikotejki,
Stanisława Obirka i ks. Eligiusza Piotrowskiego

38 Bądźmy alternatywą

Halina Bortnowska w rozmowie
z Mateuszem Burzykiem

SPOŁECZEŃSTWO • ŚWIAT

44 Trzy światy białoruskiej rewolucji

Justyna Prus w korespondencji z Mińska

52 Upadek wielkiego marzenia

Małgorzata Nocuń: Łukaszenka przeszedł drogę
od bohatera do dyktatora

58 Drugi plan

Anna Mateja

FELIETON

65 Ogrody pamięci

Janusz Poniewierski

74 Wrota Tannhäusera

Olga Gitkiewicz

75 Springer z trasy

Filip Springer

PUBLICYSTYKA

66 Polska neutralna klimatycznie?

Piotr Wójcik

IDEE

76 Świat według Mateia Wiśniewca

Andrzej Zawadzki: Kim jest następca Ionesco?

STACJA: LITERATURA

86 Zmiana

Opowiadanie Macieja Miłkowskiego

LUDZIE • KSIĄŻKI • ZDARZENIA

94 Nowe opowieści o Zagładzie

Wojciech Szot

102 Przesztać się na kapitalizm

Marta Duch-Dyngosz

106 Piraci, Darwin i awokado

Søren Gaugero o amerykańskim eseście
Eliocie Weinbergerze

111 Kościół i nasza psychika

Katarzyna Kasjanowicz

112 Ucieleśniony komunizm

Michał Pospiszył na temat komiksu
o Róży Luksemburg

114 Noty o książkach

116 Książki zapomniane

Tadeusz Zatorski o Niebie w płomieniach
Jana Parandowskiego

118 Jeź na autostradzie

Julia Fiedorczuk czyta wiersz Gerarda Beltrána

120 Znak o znakach

Joanna Guszta

Zatwierdzenie reguły, fresk autorstwa Giotta di Bondone (prawdopodobnie), ok. 1295–1299 r., bazylika św. Franciszka w Asyżu. Obraz „Biedaczyny z Asyżu” u stóp papieża Innocentego III symbolicznie przedstawia napięcia targające dziejami chrześcijaństwa. Marzenie o Kościele ubogim konfrontowane jest z zamożnością instytucji, impuls reformatorski i wezwanie do powszechnego braterstwa z hierarchiczną strukturą władzy
fot. Alamy/BE&W

Utracona wiarygodność

System kościelny jest niereformowalny.

Niezmieniona jest sakralna aura władzy, która sprawia, że dostojnicy kościoła czują się bezkarni. To teza nowej książki Tomasza Polaka, przez wiele lat jednego z najwybitniejszych polskich teologów, a dziś człowieka sceptycznego wobec Kościoła.

Gdy polscy biskupi nie przestają lekceważyć doniesień o nadużyciach w swoim gronie, jakby przyznają Polakowi rację. Alternatywą wobec nich są zwykli chrześcijanie, którzy nie poddają się kulturze klerykalnej, coraz wyraźniej formułują krytyczny głos, a przede wszystkim próbują wieść życie inspirowane Jezusem i Jego Dobrą Nowiną. Wierzą, że przyszły kształt pogrążonej dziś w kryzysie kościelnej wspólnoty może być inny, lepszy.

Kto dziś „zabija Boga”? Jak świeccy mogą stworzyć ruch oporu wobec zła w Kościele? Czy Jezus chciał założyć Kościół katolicki?

Odpowiadają

Dominika Kozłowska, Justyna Zorn, Tomasz Polak, Elżbieta Adamiak, Zbigniew Mikołajko, Stanisław Obirek, ks. Eligiusz Piotrowski i Halina Bortnowska

Zabijanie Boga

DOMINIKA KOZŁOWSKA

Władza w Kościele służy dziś nie dobru ludzi, ale zachowaniu pozycji, obronie statusu i zastanej formy życia. To jedyne wyjaśnienie, które pozwala mi zrozumieć, dlaczego Kościół trzyma się swojej archaicznej, absolutystycznej struktury. Twierdzenie, że taka forma organizacji stanowi wolę Boga, to dla mnie oszustwo

W WIEDZY RADOSNEJ FRYDERYKA NIETZSCHEGO WE FRAGMENTCIE 125. zatytułowanym *Szalony człowiek* znajduje się słynna scena, w której padają słowa: „*Gott ist tot*” – „Bóg jest martwy”. Ten pełen biblijnych odniesień tekst w ostatnich miesiącach powraca do mnie niezwykle często. Szalony człowiek, biblijny głupiec („Mówi głupi w swoim sercu: »Nie ma Boga«”, Ps 14, 1; Ps 53, 2) chce wstrząsnąć ludźmi zadufanymi w swej pewności, że Stwórcy nie ma i nie było, choć może nawet bardziej zależy mu na sprowokowaniu do reakcji ludzi, którzy zaprzeczają temu, że to właśnie ich czyny zabijają Boga. Píše bowiem Nietzsche: „Gdzie się podział Bóg? Powiem wam! Zabiliśmy go: wy i ja”.

Można powiedzieć, że te krytykowane przez Nietzschego postawy są podobne, mają w sobie rys fundamentalizmu i chętnie odwołują się do radykalnej retoryki unikającej stawiania jakichkolwiek pytań i dzie-